

Recull d'eines antigues de pagesos i pastors

Albert Rossa Naudi

Recull d'*eines antigues*
de pagesos i pastors

anem
EDITORS

Recull d'eines antigues de pagesos i pastors

© Albert Rossa Naudi

© del text: Albert Rossa Naudi

© de les fotografies: els respectius autors

De la present edició:

© Anem Editors, Montellà-Encamp, novembre de 2022

Edició, disseny i maquetació: Oliver Vergés Pons

Correcció i revisió: Marc Cortès Minguet

www.anemeditors.com · contacte@anemeditors.com · @anemeditors

DL AND.399-2022

ISBN 978-84-18865-15-2 (Anem Editors, SL)

ISBN 978-99920-65-59-4 (Anem Editors, SL)

Imprès a GoPrinters (la Seu d'Urgell)

Aquesta edició ha comptat amb el suport del Ministeri de Cultura del Govern d'Andorra

Tots els drets reservats. Sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, queden prohibides les reproduccions totals o parcials d'aquesta obra a través de qualsevol procediment. Dirigiu-vos al CEDRO <www.cedro.org> si necessiteu fotocopiar, escanejar o fer còpies digitals d'algun fragment d'aquesta obra o per a qualsevol ús similar.

Introducció

Entre el 1930 i el 1970, Andorra va viure una gran transformació. Gràcies a les fotografies antigues i a alguns records que hom conserva, podem veure com era l'Andorra d'abans —la que va heretar els usos, costums i forma de vida del segle XIX— i la de finals del segle XX, en què l'agricultura i la ramaderia van començar a perdre importància.

Vivint a l'estiu sobre un sòl poc nutritiu i durant l'hivern sobre muntanyes escarpades cobertes de neu, el poble andorrà ha sigut sempre —per la força dels esdeveniments i de les dificultats polítiques del país— un poble treballador i lluitador per la seva sobirania. Per sobreviure en aquesta naturalesa hostil, havien de treballar molt des de la punta del dia fins al primer foscant per obtenir collites ben merescudes. Malgrat que gran part de tot això sigui gairebé un record, encara podem veure al nostre entorn la feina dels nostres avantpassats per domesticar la natura, com ara els prats de dall, les parets de pedra seca o també les antigues carboneres, on s'obtenia el carbó vegetal per a les antigues fargues andorranes. De les carboneres encara se'n detecten restes en alguns boscos quan el pas de motos erosiona el terreny.

La seva vida era dura per les condicions de treball i de vida. Els pirinencs d'aquell temps havien de treballar en posicions incòmodes, o sota la pluja i altres inclemències del temps. Una cosa i l'altra sovint els causaven malalties articulars i d'esquena, a més d'altres dolències. Ja de petits, alguns nens eren enviats a altres cases a treballar, on rebien aliment i allotjament per la feina, però on també podien patir vexacions dels adults més enllà de les dificultats de la mateixa vida de pagès. A la noia li deien *fregona*, i al nen *vaiet*. Aquests joves, tanmateix, reaccionaven lluitant i es construïen una forta personalitat. I alguns, fins i tot, acabaven casant-se amb la pubilla o amb l'hereu de la casa.

La vida difícil a l'Andorra d'aleshores havia facilitat la creació de diversos sistemes de solidaritat. Les famílies s'ajudaven en cas de malaltia, de defunció o d'altres problemes tot fent veïnat. Aquesta solidaritat va motivar Isabelle Sandy a escriure a la novel·la *Andorra o els homes d'aram* que aquesta gent de muntanya ho sacrifica tot al Déu de la llar. En aquest mateix sentit d'estima per la casa, Gaston Combarrous escrivia al seu llibre *Les vallées d'Andorre* (1933)

que el 1881, el fill del síndic de l'època estudiava a l'institut de Foix amb l'ajuda d'una beca de França i en saber que el seu pare estava en perill per l'esclatat d'una revolució a Andorra es va escapar del centre i va caminar cap a casa sense dubtar-ho. Tenia tan sols dotze anys, aleshores!

Va ser amb aquest esperit que va néixer la Consòrcia d'Andorra la Vella, que també fou creada amb la finalitat d'ajudar els més necessitats. Segons en Pere Canturri, també va sorgir una consòrcia a Canillo, que va funcionar uns anys. En aquesta darrera parròquia també tenim l'exemple de la Crema, una associació en què cada membre es compromet a ajudar-ne un altre que ha sofert un incendi a casa seva.

En cas de foc o robatori, s'anava ràpidament a tocar les campanes: això servia de crit d'alerta per demanar ajuda. Una nit, uns lladres van entrar a una casa ubicada més amunt del poble de Ransol. Van lligar el marit i el van tancar a l'era. Mentre demanaven amb insistència la clau de la caixa a la seva dona, ell es va treure les cordes, va sortir pel gueal i va baixar corrent cap a l'església, on va tocar les campanes. Els lladres van fugir immediatament.

També hi havia una altra forma de solidaritat, aquesta envers el Comú, la institució que regeix políticament cada parròquia. Així, per exemple, si el Comú necessitava fer obres i no tenia prou diners, una persona de cada casa treballava en aquesta obra durant un temps

convingut: aquests treballs s'anomenaven *journals de prestació*.

Les mateixes dificultats obligaven les famílies a fer sacrificis: els cabalers n'eren les víctimes principals i molts d'ells emigraven als països veïns sense reclamar la legítima, ja que sabien que el pagament que suposava podia portar molts perjudicis financers a la casa. De fet, aquesta emigració els solia resultar beneficiosa, perquè molts s'adaptaven perfectament al país que els acollia i hi fundaven una família. Fins i tot podia ocórrer que els seus descendents es convertissin en polítics emèrits i fossin elegits per a càrrecs de gran responsabilitat.

Els andorrans d'aquell temps tenien molta cura en la presa de decisions. Fins i tot podia passar que el Comú consultés persones expertes sobre un tema i els demanava que assistissin a la reunió del Consell. Això es produïa especialment quan, abans de la creació de les escoles dels coprínceps, el Comú havia de reclutar un professor per a la parròquia: una persona coneguda per la seva cultura feia preguntes al candidat davant de tots els membres del Comú. Si les respostes resultaven satisfactòries, solia dir: «Podeu contractar-lo perquè, si vol, pot ensenyar amb eficàcia.» Un d'aquests professors va ser Jaume Rossa Puigcernal, que durant un temps va transmetre coneixements als infants de la parròquia de Canillo.

Diversos esdeveniments demostren que els andorrans van ser negociadors formidables i molt eficients. Un d'ells és la gestió del conflicte que els va oposar als pobles de l'Ospitalet i Merenç, a l'Arieja, per la possessió de la Solana, única part del territori andorrà situat al vessant nord de la serralada pirinenca. Amb molta diplomàcia i sense prepotència, tot fent l'andorrà, i amb un treball extraordinari, van demostrar amb proves convincentes que aquest terreny els pertanyia, i així van aconseguir que la sentència del Consell Reial de Tolosa els donés definitivament la possessió d'aquest territori el 1835.

O també l'esforç negociador a finals del segle XVIII, quan després de la revolució francesa i de l'abolició dels drets feudals, el cosenyoriu andorrà va perillar. La diplomàcia —la paraula, doncs, com a eina de subsistència— serví per recuperar les relacions amb França a partir del 1806, amb el cèlebre decret imperial de Napoleó que servava un copríncipat tan important per a les relacions comercials dels andorrans d'aleshores.

Aquella gent utilitzaven i explotaven la natura, però de manera raonable i respectant el medi ambient i l'entorn. Anaven a caçar, pescar, buscar bolets i fruites silvestres, però només prenien el que realment necessitaven i podien menjar. Molts d'ells eren pagesos i la seva tasca era molt important per a l'estabilitat de la

natura. Cal no oblidar que el treball agrari fa minvar molt els riscos de catàstrofes naturals i també estabilitza la qualitat de les pastures de muntanya, la biodiversitat i la bona qualitat del paisatge.

També eren acollidors quan venia gent de fora a treballar. Però aquesta immigració no era regular i es podia accelerar segons els esdeveniments, com als anys trenta del segle XX, en particular durant les obres de FHASA i la guerra civil espanyola. Els andorrans es van adonar que aquests nouvinguts eren treballadors i hàbils en el compliment de les seves tasques. Aquesta actitud acollidora ha continuat existint i, en menys d'un segle, la població d'Andorra s'ha multiplicat per quinze sense que aquest augment hagi provocat grans problemes socials, ans al contrari. La concessió de FHASA, en aquest sentit, va ser clau per a la modernització d'Andorra a través de l'electrificació i l'obertura de carreteres.

Malgrat la duresa del món que els va tocar viure, aquells andorrans tenien també humor. A la dècada de 1950, el síndic va fer un viatge a París i, aprofitant l'ocasió, va portar com a regal una cartera per a cada conseller i per al subsíndic. Aquest últim, en el moment del repartiment dels regals, va introduir un bitllet de mil pessetes discretament a la cartera que acabava de rebre. Aleshores va obrir la cartera davant d'un conseller i, tot fingint descobrir el

bitllet, li va dir: «el síndic ha pensat en tot: fins i tot ha posat un bitllet a la cartera.» La notícia d'aquesta petita troballa es va estendre entre els consellers i alguns van demanar al síndic el bitllet que evidentment faltava en el seu regal.

Aquests andorrans van donar al país unes condicions òptimes per al seu desenvolupament futur, també van saber conservar la peculiaritat i l'existència d'Andorra i van acollir els nouvinguts que, amb el temps, també han esdevingut andorrans. Van ser veritables pioners, ells i els que van venir després, i per això

cal recordar-los, a ells i també la seva manera de viure. Un poble que oblida els avantpassats perd la identitat, i per això volem recordar com vivien i, sobretot, com treballaven per viure. A les pàgines que segueixen trobareu un recull d'eines i formes de treball relacionades, principalment, amb el cultiu i l'ús del blat, l'elaboració d'alguns aliments o la cria d'ovelles, entre d'altres. Esperem que tot el que expliquem serveixi per recordar aquells que ens van precedir.

ALBERT ROSSA NAUDI

Prohoms andorrans en plena negociació. La paraula era una eina fonamental per a la subsistència a l'Andorra de fa un temps.

Foto: Autor desconegut

Recull d'*eines antigues* de pagesos i pastors

Un *volant de segar* —o falç— està format per una fulla d'acer punxeguda en forma de mitja circumferència. És solidària d'un mànec de fusta d'una llargada d'un pam aproximadament. Per col·locar-li el mànec, es fa entrar la punta del metall dins de la fusta amb força i s'estabilitza amb l'ajuda d'un anell metàl·lic. Contràriament a la dalla, aquesta eina no necessita ser picada. Només cal esmolar-la de tant en tant.

Segar el blat consistia a tallar les tiges a una altura de mig pam, tot balancejant el volant horitzontalment. Amb aquest gest se'n tallaven unes quantes que es tombaven, pel seu pes, sobre les que encara no estaven tallades, i quedaven inclinades. A cada cop de falç, el segador caminava un o dos passos. Després d'haver

donat uns quants cops, arreplegava les tiges tallades amb l'ajuda del volant, aguantant amb l'altre braç tot el conjunt. Del manat que agafava i que amuntegava amb els altres manats se'n deia *gavella*. I un munt de gavelles feia una garba.

Per comprovar si el blat era madur, a la vora del seu camp, el pagès collia una espiga i la triturava amb les mans. Si a la palma de la mà apareixia el gra ros i bonic, és que era madur i ja havia arribat el moment de la collita. Quan el blat era madur s'havia de tallar aviat, si no els grans podien caure a terra i fer-ne impossible la recuperació. Per això, si una persona deia a una altra d'afanyar-se, podia rebre com a resposta: «No tinguis tanta pressa, que no hem d'anar a segar!»

Un volant de segar
Foto: ORT

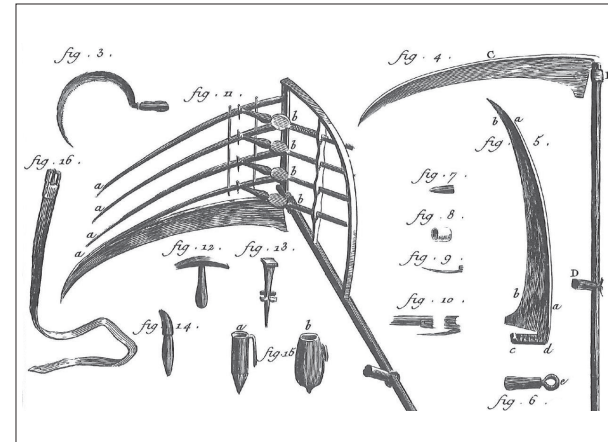
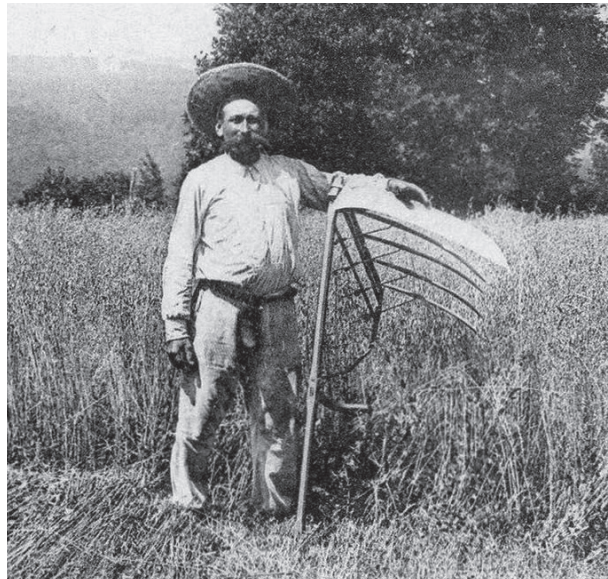
Un *rampill* és una estructura de fusta formada per tres barres d'uns cinquanta centímetres de llarg i tres de diàmetre, dos de verticals i una d'horitzontal solidàries entre elles. En aquestes barres es fixen —amb l'ajuda d'altres fustes— dos barres horitzontals i lleugerament corbades, de la mateixa llargada que la fulla d'una dalla.

Aquesta eina es col·locava sobre l'asta de la dalla, tot fixant-la sòlidament en dos punts de tal manera que les tres barres horitzontals estiguessin situades sobre la fulla metàl·lica. El conjunt de dos eines estacades d'aquesta manera servia per segar el blat. El dallaire, convertit ara en segador i amb les tiges per tallar a la seva

esquerra, donava cops de dalla. El blat queia a l'esquerra i una altra persona passava al darrere seu, recollia les tiges tallades amb un braç i finalment feia les garbes.

Segant amb una dalla equipada d'un rampill es feia el treball més de pressa, ja que amb un cop de dalla es tallava més palla que amb un cop de volant, però aquest procediment requeria una altra persona que intervenia fent les garbes, cosa que normalment era feina de les dones.

En molts llocs, depenent de l'altitud del terreny, el blat era madur durant el mes de juny. La dita «El juny arribat, la falç agafada i l'era netejada» il·lustra aquest fet.

A l'esquerra: Antiga postal on apareix un pagès de la regió de la Dordonya amb un rampill. Foto: Autor desconegut. A la dreta: Eines antigues dibuixades a l'Enciclopèdia de Diderot i d'Alambert del segle XVIII.

Per fabricar un *embós de volant*, es talla una branca d'avellaner, de salze o d'un altre arbre de fulles caduques, i se'n treu una franja de fusta al llarg de la seva longitud. S'hi dona una forma corbada i es fixa en aquesta posició quan s'acaba de tallar. Quan és sec, es queda definitivament així. S'hi pot lligar una corda entre els extrems.

Embossar el volant significava fer coincidir el tall amb el solc de l'embós i lligar-lo per fixar-los sòlidament. Aquesta precaució evitava accidents quan es transportava i amb els infants que el podien trobar i jugar-hi. Quan s'havia acabat de segar, es desaven les eines en

un lloc sec, ja que rarament s'utilitzaven per a un altre treball.

Per fer una garba, s'agafava el munt de tiges amb un braç i, amb l'altra mà, en treien unes quantes i es formava un manat anomenat *vencill*. Envoltaven el munt de tiges en paral·lel amb aquell manat i el lligaven fent un nus a la palla. Per fer el nus usaven un petit bastó punxegut d'un pam de llargada anomenat *garrot*.

Tot aquest treball era una carrera permanent contra la pluja i les tempestes que en pocs moments podien destruir la feina d'un any. Per això es diu: «No diguis mai blat abans de tenir-lo al sac i ben lligat.»

Un embós de volant
Foto: ORT

Per fer un *cavalló*, es posava una garba verticalment sobre el terra, amb les espigues situades a la part superior. D'aquesta garba se'n deia *pilar*. Després es posava mitja dotzena de garbes inclinades, deixant les parts amb les espigues recolzades sobre la part superior del pilar.

Aquesta construcció ja era estable, però l'aigua hi podia entrar si plovia. Per evitar aquest inconvenient, es plegava una altra garba, aguantant-la amb el peu al mig, i s'estenien les tiges als extrems. La peça obtinguda s'anomenava *capellina*. Es col·locava sobre la construcció, servia com de llosat, ja que l'aigua de la pluja fluïa sobre les seves tiges. Aquesta

construcció era un cavalló. Quan el blat estava sec, les garbes es carregaven amb una forca de ferro sobre un carro o uns àrguins i es transportaven a l'era.

El blat que es cultivava era quasi sempre el sègol, les tiges del qual mesuraven més o menys un metre d'alçària. Menys freqüentment es cultivava ordi o civada. A dins d'un cavalló hi podia cabre una persona. Alguns caçadors hi entraven amb l'escopeta. D'allí podien veure les grives, les perdius o altres animals sense ser vistos i podien tirar molt fàcilment. Malgrat aquesta facilitat, només mataben els animals que necessitaven i no en feien comerç; així preservaven la natura.

A la pàgina següent:
Cavallons en un camp.
 Foto: Guillem de Plandolit.
 ANA, FGP, 177

